

JUHO WILSKMAN

**SOTA
KESKI-
AJALLA**

ATENA

ETUKANNEN KUVA: Miniatyuri 1240-luvulta esittää kuningas Saulin voittoa ammonilaisista (Sam. 11). Raamatullisten soturien voima ilmenee kypärän lyömisellä halki miekalla, mikä tuskin olisi tosielämässä onnistunut, ellei kyseessä ollut hyvin heikkolaatuinen kypärä ja todella vahva lyöjä ja korkealaatuinen miekka. Morgan Library: nk. *Maciejowski-raamattu*; Alamy Stock Photo.

Teoksen kirjoittamista on tukenut Otavan kirjasaatiö.

© Juho Wilskman ja Atena / Kustannusosakeyhtiö Otava 2023

Atena
Jyväskylä
atena.fi

KARTAT JA PIIRROKSET: Spatio Oy
ULKOASU: Ville Lähtenmäki

ISBN 978-951-1-46351-1

OTAVA
KIRJAPAINO
Keuruu 2023

Sisällys

Johdanto 7

I 300–600: VANHAN MAAILMAN ROMAHDUS

1. Imperiumit ja barbaarit 19
2. Häviäjät ja selviytyjät 54

II 600–1000: VARHAISKESKIAIKA

3. Arabien maailmanvalta 79
4. Kaukoidän sodankäynti 102
5. Karolingit, viikingit ja Bysantin renessanssi 115

III 1000–1300: SYDÄNKESKIAIKA

6. 1000-luvun murros 147
7. Ensimmäiset ristiretket ja ritariajan alun sodankäynti 171
8. 1200-luvun läntinen sodankäynti 207
9. Mongolit ja heidän vastustajansa 238

IV 1300–1500: MYÖHÄISKESKIAIKA

10. Jalkaväen nousu 259
11. Ratsuväen merkitys säilyy 286
12. Ruutiaseiden voittokulku 318

Jälkisana: Uuden ajan murros? 357

Kirjallisuutta 372

Hakemisto 384

Johdanto

Tämä kirja sai alkunsa huomiosta, ettei kukaan ole oikeastaan kirjoittanut kattavaa kirjaa keskiajan sodankäynnistä suomeksi. Ainoastaan joitain sen osa-alueita on käsitelty, ja keskiajan sodankäyntiä on esitelty osana laajempia teoksia. Päätin tarttua tilaisuuteen ja laatia aiheesta suurelle yleisölle suunnatun tietokirjan omalla äidinkielelläni. Taustalla oli runsaat kymmenen vuotta sitten Järvenpään opistolla pitämäni luentosarja keskiajan sotahistoriasta. Sen jälkeen sain ajatukseni tehdä aiheesta yleistietokirja tutkijoiden Janne Malkin ja Sini Kankaan kanssa. Projekti kuitenkin lopahti heidän ymmärrettävään ajanpuutteesensa jo hahmotteluvaiheessa.

Päätin toteuttaa tietokirja-ajatukseni yksin saatuani vuonna 2021 valmiiksi väitöskirjani *Comparing Military Cultures: Warfare in the Aegean region from the Fourth Crusade to the Early Fifteenth Century*, jonka parissa olin pakertanut. Tietokirjan kirjoittaminen suomeksi tuntui suorastaan virkistävältä, kun oli ensiksi laatinut englanniksi 455 sivun ja 1 774 alaviitteen tutkimuksen pakollisine metodologialukuineen sekä muine akateemisen opinnäytteen vaatimuksineen, puhumattakaan tietenkin tutustumisesta valtavaan joukkoon kymmenellä eri kielellä laadittuja lähteitä ja tutkimuksia. Väitöskirjassani vertailin siis bysanttilaisten, turkkilaisten ja länsieurooppalaisten (pääosin ristiretkeläisten ja Italian merikaupunkien) sotalaitoksia ja sodankäyntiä 1200-luvun alusta 1400-luvun alkuun alueella,

joka käsittää nykyisen Kreikan, Länsi-Turkin, Etelä-Bulgarian, Pohjois-Makedonian sekä Etelä-Albanian. Tuo aikakausi ja alue on siis itselleni tutuinta, mutta työ onneksi mahdollisti sivupolut ja paremman ymmärryksen myös muusta keskiajan sodankäynnistä.

Halusin tehdä tästä suurelle yleisölle suunnatusta tietokirjastani anteeksipyytelemättä melko perinteistä sotahistoriaa taistelukuvaavaksi – kuitenkin unohtamatta, että sodankäynti ei ole ikinä ollut pelkkää miestenvälistä mättöä kentällä saatikka nerokkaiden sodanjohtajien visionäärisiä näkemyksiä. Päinvastoin sodankäynti on aina vuorovaikutuksessa muun yhteiskunnan ja kulttuurin kanssa. Tutkimuksessa puhutaankin usein sodankäyntikulttuureista. Väitöskirjassani määrittelin ne ihmisryhmiksi, jotka jakavat käsitykset siitä, miten sotia tulee käydä. Tämä sisältää ajatukset siitä, mikä ylipäänsä on sotaa, ja siitä, mitä osaa eri yhteiskuntaryhmät siinä esittävät. Näiden käsitysten tulee voida siirtyä sukupolvelta toiselle opettamalla. Ne voivat myös muuttua, ja kulttuuri antaa vain raamit yksilön toiminnalle. Ihmisen on mahdollista toimia vastoin oman yhteisönsä perinteitä.

Keskiaika

Mikä on keskiaika? Ennen opetettiin faktana, että se alkoi Länsi-Rooman romahduksesta, tai oikeastaan sen viimeisen keisarin erottamisesta vuonna 476, ja loppui niin kutsuttuihin löytöretkiin, ennen kaikkea Kolumbuksen saapumiseen Amerikkaan 1492. Näiden vuosien merkitystä on sittemmin haastettu, ja muutosten on muistettu olleen pitkäjänteisiä prosesseja. Myös koko termin järkevyyttä voi epäillä, ja se liittyy voimakkaimmin läntisen Euroopan historiaan. Yleensä kun puhutaan keskiaikaisesta sodankäynnistä (tai keskiajasta muutenkin), se assosioituu tutkimuksessakin ennen kaikkea Länsi-Euroopan

historiaan ja yleensä jonnekin sydän- ja myöhäiskeskiajalle. Läntisessä Euroopassa onkin voitu nähdä Länsi-Rooman katoamisen myötä, jollei totaalinen romahdus, vähintään taantuma korkeakulttuurissa, taloudessa, kaupungistumisessa ja yleisessä järjestyksessä. Noin tuhat vuotta myöhemmin tapahtui sitten uusia mullistuksia, jotka muovasivat Länsi-Eurooppaa. Muualla asiat etenivät eri tavalla.

Pitää kuitenkin paikkaansa, että erilaiset kriisit ravistelivat 300-luvun tienoolla koko Euraasiaa ja Pohjois-Afrikkaa. Ne olivat erilaisia eri alueilla, mutta niiden perustella on mielekästä puhua uudesta aikakaudesta.

Ajanlaskumme alussa suurin osa alueen korkeakulttuureiksi luettavista seuduista oli jakautunut neljän imperiumin kesken. Näitä olivat Han-dynastian Kiina, Parthia, Rooma sekä kušanat, jotka hallitsivat Intian niemimaan luoteisosaa eli käytännössä nykyistä Pakistania ja isoa osaa Afganistanista.

Kaikki nämä imperiumit olivat 200-luvulla kriisissä. Kušanoiden valtakunta hajosi. Parthiaa hallinneen Arsakididynastian syrjäytti Sassanidi-dynastia, joka esiintyi muinaisen Persian valtakunnan seuraajana. Roomassa oli lukuisia vallankaappauksia ja sisällissotia, inflaatiota sekä taistelua ulkoisia vihollisia – esimerkiksi Sassanidien Persiaa ja germaaneja – vastaan. Nämä sodat eivät sujuneet Rooman kannalta aina kovin hyvin. Idässä Han-dynastian Kiina hajosi kolmeen osaan, jotka tosin yhdistettiin uudelleen 200-luvun lopulla Jin-dynastian johdolla.

Seuraavalla vuosisadalla kaikki joutuivat vastaamaan aiempaa vakavampaan haasteeseen arojen ratsastajakansojen taholta. Tästä on hyvä aloittaa tämä kirja. Lopettamiselle luonteva kohta ovat niin kutsutut suuret löytöretket eli aika, jolloin länsieurooppalaiset alkoivat purjehtia ensin Saharan eteläpuoliseen Afrikkaan ja sitten maanosan ympäri ja toisessa suunnassa Atlantin valtameren yli. Länsi-Euroopan sodankäynti muuttui samaan aikaan merkittävästi, ja varsinkin löytöretkien myötä sen vaikutukset jouduttiin kokemaan muuallakin.

Kirjassa käsiteltäväksi alueeksi olen määritellyt Euraasian eli Euroopan ja Aasian täydennettynä Saharan pohjoispuolisella Afrikalla. Saharan eteläpuoliseen Afrikkaan viitataan vain ohimennen, ja Amerikat, Australia sekä Oseania jäävät ulkopuolelle. Käsiteltävää aluetta ovat jotkut historioitsijat ovat kutsuneet *oikoumeneksi*, asutuksi maanpiiriksi. Myös muualla oli ihmisiä ja korkeakulttuureita, mutta Euraasian ja Pohjois-Afrikan alueella niitä oli eniten ja ennen kaikkea ne olivat vuorovaikutuksessa. Euroopasta Kiinaan päätyi ehkä vain harva matkamies eikä Japaniin välttämättä kukaan, mutta esimerkiksi mongolit sotivat sekä Keski-Euroopassa että Japanin rannikolla.

Kirja käsittelee siis hyvin laajaa aluetta pitkällä aikajänteellä. Uskon tämän palvelevan parhaiten tavallista suomalaista lukijaa. Se kuitenkin tarkoittaa, että monta tärkeää ja mielenkiintoista asiaa joudutaan jättämään ulkopuolelle eikä kaikkia kysymyksiä voida käsitellä tarkkuudella, jonka ne ansaitsisivat. Pyydänkin siis ymmärrystä lukijalta, jos jokin hänen erityinen mielenkiinnonkohteensa jää vähälle huomiolle tai kirjassa on sen suhteen kyseenalaistettu tieto tai jopa suoranainen virhe. Nimien ja termien suhteen pyrin menemään tavallisille lukijoille tutuimmilla, joskin dynastioiden nimiä käytän aina erisnimiä. Usein tavalliset muodot eivät ole ratkaisevasti sen virheellisempiä kuin vaihtoehdot, joita säännöllisin väliajoin esitetään. En lähde sukeltamaan kovin syvälle tutkijoiden välisiin kiistoihin, esimerkiksi sodankäyntikulttuurien vaikutuksesta. Niille on omat areenansa.

Lähteet keskiajasta

Vaikka tämä kirja perustuu yleisteoksena lähinnä aiemmin julkaistuihin tutkimuksiin, omiin ja muiden, taustalla ovat viimekädessä keskiaikaiset lähteet. Lähteiden tuomien haasteiden ymmärtäminen on avain myös tutkimuksen ymmärtämiseen ja

siihen, kuinka luotettavana eri tarinoita ja käsityksiä voi pitää. Käsittelyalueellani pääosa tuosta keskiaikaisesta lähdemateriaalista on kirjallista, joko käsiteltävien kulttuurien itsensä tai vaikkapa naapurien tuottamaa. Arkeologisesta ja muusta ei-kirjallisesta aineistosta on toki apua, mutta keskiaika on ennen kaikkea historiallista aikaa, ei esihistoriaa, jossa tietämyksemme perustuu pääosin arkeologisiin kaivauksiin.

Tämä puoltaa myös käsittelyalueeni rajausta. Muualla kirjoitustaitoa ei joko vielä tunnettu tai tekstejä on säilynyt hyvin valinnaisesti eikä niitä välttämättä osata lukea kunnolla. Tämä pitää paikkaansa ennen kaikkea Amerikan korkeakulttuurien kohdalla. Vaikka niissä osattiin kirjoittaa, pääosa sodankäyntiä koskevista tiedoistamme nojaa myöhempisiin eurooppalaisiin kuvauksiin ja arkeologiaan.

Keskiajan kirjalliset lähteet ovat haasteellisia. Ne ovat ensinnäkin säilyneet hyvin sattumanvaraisesti ja kirjoitettu yleensä muita kuin sotilaita tai sotahistorioitsijoita silmällä pitäen. Kirjoitukset ovat pääosin eliitin oppineiden laatimia, Länsi-Euroopassa ennen kaikkea kirkonmiesten. He eivät aina tunteneet kovin hyvin sodankäyntiä, varsinkaan sen teknistä puolta. Suurin osa teksteistä liikkui käsikirjoituksina, joiden kopioinnissa saattoi tapahtua virheitä, ja versioilla on eroja (ks. kuvallitteen kuva 1). Tutkimus on siis hyvin erilaista kuin uuden ajan armeijoiden kohdalla. Viimeksi mainituista meille on säilynyt muun muassa paljon kirjanpitoa, kirjeenvaihtoa, pian tapahtumien jälkeen laadittuja raportteja sekä sotilaille annettuja ohjeita. Keskiajaltakin asiakirjoja on toki säilynyt, mutta ei kaikkialta ja kaikesta. Keskiaikaisten asiakirjojen avulla voi tehdä paljon päätelmiä sotalaitoksesta ja ehkä sotatapahtumistakin, mutta pelkästään niiden varassa kuva jää helposti hajanaiseksi ja ehkä harhaanjohtavaksikin.

Aikalaishistoriankirjoitus onkin yleensä tärkein lähde keskiajan sodista. Kronikat ja muut vastaavat teoksen on kuitenkin voitu laatia vuosikymmeniä, ehkä satojakin vuosia, kuvattujen

episodien jälkeen. Sodat ja taistelut ovat luonnostaan sekavia tapahtumia, joiden kulusta on vaikea saada tolkkua. Jos historiasta kiinnostunutta joskus ihmetyttää, miksi jostain asiasta ei tunnu millään löytyvän tietoa, vastaus on yleensä, että kunnollisia lähteitä ei ole (säilynyt). Jostain toisesta tapauksesta niitä voi sitten olla runsaastikin. Keskiakaisten tekstien haasteet huomioon ottaen ei kannata ihmetellä, jos tutkijat päätyvät vaikkapa jonkun taistelun kuvauksen suhteen täysin erilaisiin johtopäätöksiin.

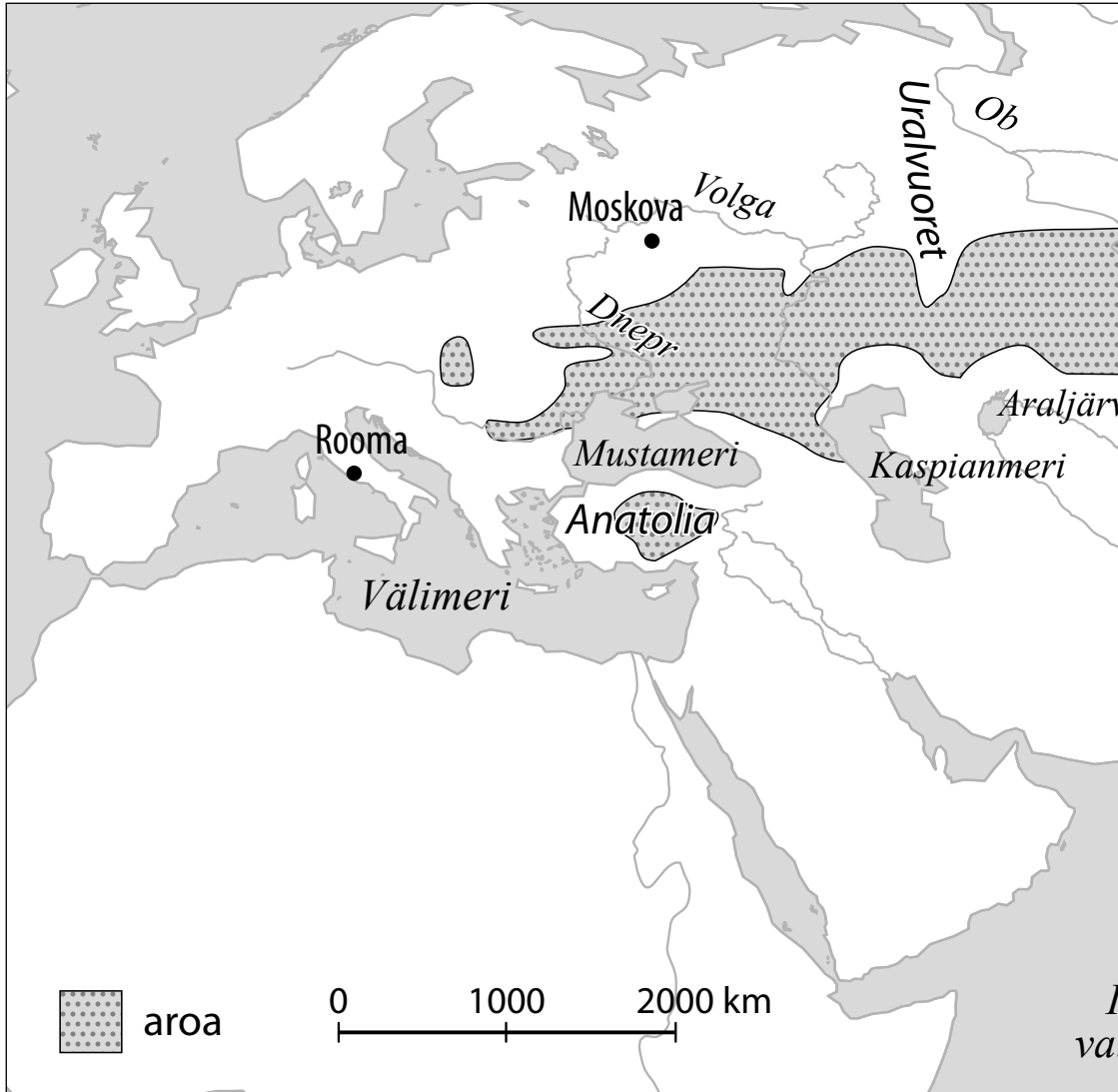
Historiankirjoituksen tavoitteet ja ideaalit poikkesivat nykyisestä. Yleensä historian haluttiin opettavan ja huvittavan. Tekstit ovat yleensä puolueellisia kirjoittajan omasta halusta ja joskus ehkä pakostakin. Keskiajan historioitsijat eivät eläneet yhteiskunnassa, jossa sananvapaus olisi ollut perusoikeus. Historia oli ennen kaikkea kirjallisuuden laji, mutta sen oletettiin kertovan tosista tapahtumista todenmukaisesti. Faktan ja fiktion raja ei kuitenkaan aina ollut selkeä. Pitää myös muistaa, että suurin osa kirjoittajista oli uskonnollisia ihmisiä ja lähti olettamuksesta, että yliluonnolliset olennot ja asiat toimivat maailmassa jatkuvasti ja aktiivisesti. Myös täysin epätodet kertomukset voivat kuitenkin olla tutkijalle avuksi. Ne kertovat asenteista ja, mikäli kirjoittaja on tuntenut sodankäyntiä, saattavat paljastaa hyödyllisiä yksityiskohtia esimerkiksi aseista ja varusteista.

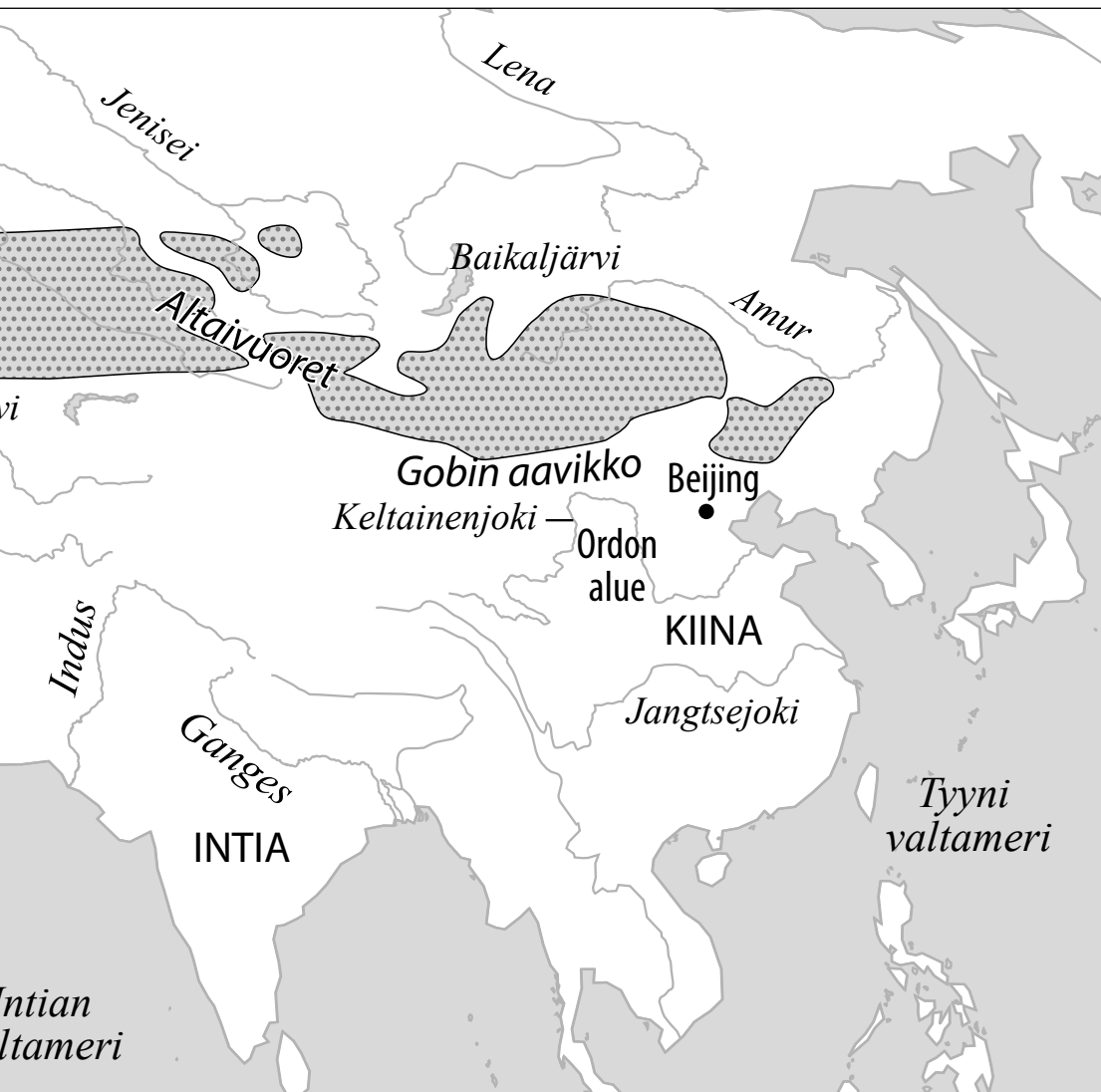
Myös arkeologiasta ja säilyneistä kuvista on hyötyä. Jonkin verran keskiajalta on säilynyt sodankäynnin oppikirjojakin. Kuitenkin taiteessa ja kaikessa kirjallisessa materiaalissa, oppikirjat mukaan lukien, toistettiin mielellään vanhoja esikuvia. Ne eivät ehkä enää vastanneet oman päivän todellisuutta. Jos siis esimerkiksi bysanttilaisessa maalauksessa näkyy antiikinaikaista muistuttava haarniska, se ei välttämättä tarkoita, että bysanttilaiset sellaisia maalausaikaan aikaan käyttivät. Sama koskee vaikkapa taistelumuodostelmia sodankäynnin oppikirjoissa. Käytetyt termit on mielellään otettu klassisista kielistä, ja niiden

merkitys on voinut muuttua. *Ballista* oli antiikissa heittokone, mutta sydän- ja myöhäiskeskiajan teksteissä sillä viitataan jalkajouseen. Entäpä *helepolis*, »kaupunkien tuhoaja»? Antiikissa se oli jättimäinen piiritystorni, mutta monissa keskiaikaisissa kreikankielisissä teksteissä se näyttää viittaavan pikemminkin muurinmurtajaan, heittokoneeseen tai jopa tykkiin. Mitä tarkoitetaan milloinkin? Siitä tutkijatkin väittelevät.

Kokeellinen arkeologia ja historian elävöittäminen (*re-enactment*), jossa pukeudutaan historiallisiin asuihin ja usein otellaan tylsin asein, ovat nykyään suosittuja. Ne voivat antaa käytännön näppituntumaa keskiajan sodankäyntiin sekä hyödyllisiä näkökulmia tai vähintään olla hauskaa ajanvietettä. On silti syytä muistaa, että mallinnukset tehdään usein ongelmallisten lähteiden ja kokeilijoiden oman päättelyn pohjalta. Kaikkia tekijöitä ei voi aina rekonstruoida. Taistelijoiden suolet eivät harrastajien mitteloissa pursua. Kokeellisen arkeologian nimissä suoritettavat testit eivät ole luonnontieteellisiä kokeita siinä mielessä, että ne antaisivat yksiselitteistä tietoa menneisyydestä. Ne saattavat paljastaa, miten jotain on voitu tehdä, mutta ei välttämättä, miten se tehtiin.

Kirjassa käsitelty alue

I

300-600:

VANHAN

MAAILMAN

ROMAHDUS

1. Imperiumit ja barbaarit

Euraasian arojen paimentolaiset panivat liikkeelle imperiumien romahduksen antiikin ja keskiajan taitteessa. He saivat aikaan vielä monta mullistusta pitkään uudelle ajalle asti.

Arot

Keskiajan sodankäynnistä ihmisille tulee todennäköisesti ensimmäiseksi mieleen raskaasti varustettu uljas ritari. Heitä tärkeämpiä olivat kuitenkin arojen kevyesti varustetut ratsastavat jousimiehet.

Euraasian mantereen arovyöhyke ulottuu Unkarista Tyy-nellemerelle. Sen asukkaat olivat pääsääntöisesti paimentolaisia, ja hevonen oli heidän tärkein eläimensä. Vaikka keskiajalla käytettiin myös esimerkiksi sotanorsuja ja kameleita, jalkaväestä puhumattakaan, ratsuväki ja nopea hevonen olivat sodankäynnille keskeisiä. Hevonen on vaativa eläin, ja eri seutujen sopimisella sen kasvatukseen oli suuri merkitys. Amerikasta hevonen oli hävinnyt. Saharan eteläpuolisen Afrikan kosteimmilla alueilla tsetse-kärpäsen levittämät loiset, jotka ihmisellä aiheuttavat unitautia, olivat uhka myös hevosille. Osin tästä johtuen näiden alueiden kehitys poikkesi suuresti Euraasiasta ja pohjoisemmasta Afrikasta.

Hevosten suhteen Euraasian arojen asukkailla oli merkittävä etulyöntiasema. Hevonen on alun perin aroeläin, ja todennäköisesti se kesytettiin arolla. Euraasian aroilla, joilla ruohoa riitti, hevonen oli maitoa ja lihaa tuottava hyötyeläin. Arojen ulkopuolella sitä pidettiin lähinnä sotaa ja matkustamista varten. Lihan ja maidon tuotantoon hevonen sopii huomattavasti nopeammin kuin esimerkiksi naudat. Hevosenlihan ja -maidon käyttöä vältettiin arojen ulkopuolella myös kulttuurisista syistä. Raskaiden kuormien tai auran vetämiseen hevonen sopi huonosti, kunnes joskus ajanlaskumme alun jälkeen kehitettiin länget – perinteisen käsityksen mukaan se tapahtui Kiinassa, mistä niiden on ajateltu levinneet keskiajalla Eurooppaan. Längilläkin varustettu hevonen oli kallis vetojuhta härkään verrattuna. Lyhyesti sanottuna hevonen oli eläin, jollaisia arojen ulkopuolella omisti lähinnä vain eliitti, ja yleensä vain sen jäsenet osasivat ratsastaa hevosella.

Arojen yleensä muuten köyhillä paimentolaisilla oli valtavat hevoslaumat ja jokainen mies pystyi palvelemaan ratsumiehenä. Hänellä saattoi olla sotaretkellä ehkä kuusikin sopivaa hevosta mukanaan. Maanviljelijöiden parissa yleensä lähinnä varakkailta oli edes yksi hevonen. Todennäköisesti se oli isompi, ja ruokintaan käytettiin heinän lisäksi myös viljaa. Arolaisten pienet ja sitkeät hevoset tai ponit tulivat toimeen pelkällä ruoholla. Ne osasivat myös kaivaa sitä lumen talvella alta.

Huolto

Armeija, joka koostui pelkästään ratsuväestä, liikkuu huomattavasti nopeammin kuin sellainen, jossa on myös jalkaväkeä. Useampi hevonen mahdollisti myös ratsujen vaihtamisen. Näin matkanteko oli vieläkin sutjakkaampaa. Iso armeija, jossa oli jalkaväkeä ja kuormasto, marssi esiteollisella ajalla keskimäärin alle kaksikymmentä kilometriä päivässä. Pelkästään ratsuväestä

koostuva armeija kykeni kulkemaan ehkä viisikymmentä kilometriä. Jos hevosia voitiin vaihtaa, oli mahdollista päästä jopa sadan kilometrin päivävauhtiin. Varahevoset kykenivät myös kuljettamaan mukanaan tarvikkeita ja muonaa.

Aropaimentolaiset suosivat sotaratsuinaan keveitä ja tottelevaisia tammoja tai kuohittuja ruunia. Varsinkin läntisessä Euroopassa sydänkeskiajalla suosituin ratsu oli voimakas, mutta omapäinen ori. Tammoista saattoi lypsää maitoa, ja parhaimmassa tapauksessa arokansoihin kuuluvat ratsumies sai riittävästi ravintoa mukanaan kulkevien hevostensa maidosta. Väitetään, että hätätilanteessa hän saattoi laskea hevosistaan verta ja käyttää sitä ravinnoksi. On laskettu, että yhdestä hevosesta voi vuodattaa sitä liikaa heikentämättä niin paljon verta, että sen ravintoarvo kattaa noin kaksi kolmasosaa ihmisen päivittäisestä kaloritarpeesta.

Nopeat paimentolaisarmeijat pystyivät iskemään yllättäen ja vetäytymään nopeasti, jos vastarinta osoittautui liian lujaksi. Aropaimentolaisilla näyttää olleen hyvin käytännönläheinen suhtautuminen sotaan. Pako ei ollut häpeä, jos se mahdollisti taistelemisen toisessa paikassa uudelleen paremmalla menestyksellä.

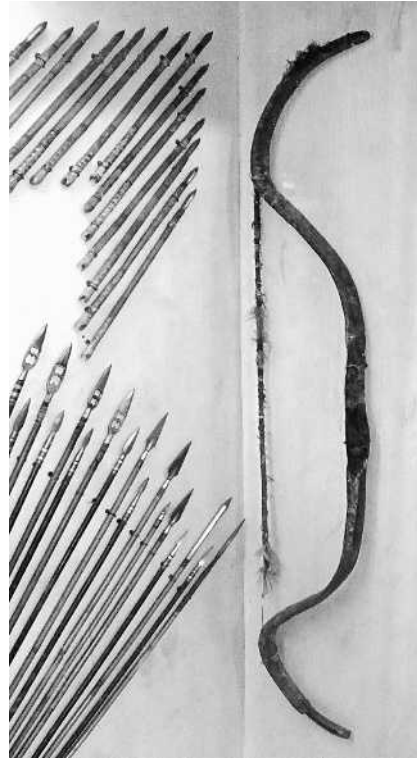
Jos ulkopuoliset armeijat yrittivät tunkeutua aroille, paimentolaisten tarvitsi vain siirtää leirinsä ja karjalaumansa aina kauemmaksi ja kauemmaksi. Lopulta viholliselta, jonka miesten ja eläinten ravinto koostui pitkälti viljasta, loppui ruoka, ja sen oli vetäydyttävä. Näin kävi monelle niin sanottujen agraari-imperiumien armeijalle. Ennen rautateitä mahdollisuudet kuljettaa maitse ruokaa olivat aina rajalliset. Yleensä armeijat elivät maasta, eli ruoka kerättiin sieltä missä oltiin. Tämän tähden pyrittiin myös sotimaan satokauden aikana ja talvisotaretket olivat harvinaisia.

Arolta löytyi lähinnä heinää. Ruokaa voitiin kuljettaa vauhuilla ja kuormaeläimillä, kuten aaseilla, muuleilla, hevos- tai härkävankureilla. Kuitenkin myös kuorma- ja vetojuhdat

tarvitsivat raskasta työtä tehdäkseen usein sellaista rehua, jota ei saatu paikan päältä, esimerkiksi viljaa. Viimein matkalla tuli vastaan hetki, jolloin kuormaeläin tai vaunun vetäjä vaati yhtä paljon ravintoa kuin mitä itse pystyi kuljettamaan. Se, milloin tämä hetki koitti, riippui kunkin eläimen kuljetuskyvystä ja ravinnonkulutuksesta. Eräs bysanttilainen sotataidon oppikirja 900-luvulta ohjeisti, että armeijan tulisi ottaa hevosille 24 päiväksi viljaa mukaan. Tuossa ajassa armeija, jolla oli iso kuormasto, kykeni matkaamaan enimmillään viisisataa kilometriä. Lisäksi on toki otettava huomioon, että osa kuormaeläimistä saattoi olla syötäväksi kelpaavia.

Aropaimentolaisten taktiikka

Aropaimentolaisten tärkein ase oli yhdistelmäjoussi. Kyseinen ase ei ollut heidän yksinoikeutensa, vaan oli laajassa käytössä ympäri Aasiaa ja myös Rooman valtakunnassa. Sotaan tarkoitettun yhdistelmäjoussun tehokas käyttö edellytti kuitenkin taitoa, ja sen jännittäminen laukaisuvalmiuteen vaati yleensä vähintään noin 30 kilogramman voiman, vaikka malleilla oli suuria eroja. Joussun käyttöön varsinkin ratsailta oli tärkeää harjaantua pienestä pitäen. Aropaimentolaisilta tämä luonnistui. Joillain kansoilla lasten kerrotaan ratsastaneen kolmivuotiaasta asti sidottuina omaan satulaansa, ja neljä-viisivuotiaina heillä oli ensimmäiset omat jouset, joista siirryttiin sitten asteittain enemmän voimaa vaativiin aseisiin, kunnes he lopulta osasivat käyttää tehokkaasti täysimittaista yhdistelmäjousta. Aikuiset aropaimentolaiset olivat täysin kykeneviä ampumaan jousella vaikka taaksepäin täydessä laukassa. Tätä kutsutaan

Yhdistelmäjoussi Junagarhin linnakkeen (tai palatsin) museosta Bikanerista, joka sijaitsee Rajasthanissa Intiassa.

YHDISTELMÄJOUSI

Yhdistelmä- eli komposiittijousen nimitys tulee siitä, että se on valmistettu useammasta eri materiaalista yhteen liimaamalla. Kuhkan jousen osaan käytetään sellaista materiaalia, joka kestää parhaiten siihen kohdistuvaa rasi- tusta. Jousen mahapuoli eli osa, joka on ampu- jaan päin, puristuu ammuttaessa kokoon. Siihen käytettiin normaalissa yhdistelmäjou- sessa eläinten sarvea. Kohteeseen päin oleva puoli joutuu venymään ja siihen käytettiin eläimen jännettä. Jänneestä ja sarvesta tehty- jen osien väliin laitettiin puuta ja Kaukoidässä vaihtoehtoisesti bambua.

Tähän aikaan oli jo levinnyt käytäntö vah- vistaa jousen päitä luulla. Ne toimivat ikään kuin vipuina, jotka helpottivat jännittämistä varsinkin tähtäyksen kannalta ratkaisevassa loppuvaiheessa. Ainakin Kiinassa ja Euraa- sian aron itäosassa käytettiin myös luulla jäykistettyä kädensijaa, joka auttoi torjumaan ase- en potkaisua ja teki siitä tarkemman. Suomessa ja muualla pohjoisessa Euraasiassa oli käytössä yhdistelmäjou- sesta versio, jossa hyödynnettiin puulajien erilaisia ominaisuuksia. Ampujaan päin oleva mahapuoli tehtiin männystä ja venyvä puoli esimerkiksi koivusta.

Yhdistelmäjou- sen valmistus voi viedä jopa vuosia. Suurin osa ajasta kuluu kuitenkin liiman kuivumista odotellessa. Ase voi kärsiä kosteista olosuhteista ja säätilojen vaihtelu- sta. Tällä on selitetty sitä, ettei se ollut kovin suosittu Länsi-Euroopassa. Jousi myös kärsi,

jos jänne oli kiinni siinä liian pitkään. Niinpä se oli irrotettava välillä. Hyvin varustettu soturi ottikin mukaansa sotaretkelle mielellään kaksi joustia, jotta ainakin toisessa olisi jänne kiinni.

Yhdistelmäjou- sesta on mahdollista tehdä lyhyempi ja/tai voimakkaampi kuin tavalli- sesta yhdestä puusta valmistetusta jousesta. Lyhyttä joustia on helpompi käsitellä varsinkin ratsun selässä tai ahtaassa tilassa. Lyhyempi jousi, jota kuitenkin voidaan jännittää samalla voimalla kuin pidempää, lennättää nuolen kauemmaksi, koska energiaa menee vähem- män hukkaan. Yhdistelmäjou- sella on saatu helposti noin puolitoistakertainen kantama verrattuna vastaavaan yhdestä puusta valmis- tettuun.

Jousen kantomatka ja muut ominaisuudet riippuvat tarkemmasta mallista, sääolosuhteis- ta, nuolesta ja ennen kaikkea voimalähteenä toimivasta ampujasta. Jousissa, kuten muissa- kin teknisissä laitteissa, yhden ominaisuuden parantaminen johtaa helposti toisen heikkene- miseen. Jousen voi esimerkiksi rakentaa niin, että se ampuu hyvin kauaksi, mutta tarkkuus ja kyky läpäistä haarniskaa kärsivät. Yhdis- telmäjou- sella on ammuttu todistettavasti yli kahdeksansataa metriä, ja kertomuksia liikkuu jopa kilometrin laukauksista. Tällöin nuoli on kuitenkin ammuttu kilpailutilanteessa erityisin pituusammuntaan suunnitelluin jousin. Sellai- set soveltuivat kehnosti taisteluun. Tavallinen jousenkantama oli noin 200–300 metriä.

parthialaiseksi laukaukseksi). He saattoivat siis taistella paetessaankin, mikä vaikutti joistakin roomalaisista lähes luonnonvastaiselta (ks. kuvaliitteen kuva 2).

Aropaimentolaiset käyttivät usein pakenemista keinona harhauttaa vastustajaa, ja niin sanottu valepako olikin paimentolaisten eniten suosimia taistelutapoja. Kun oma puoli kääntyi pakoon, vihollinen todennäköisesti seurasi mahdollisimman nopeasti. Tällöin sen muodostelma hajosi ja se altistui vastahyökkäykselle. Vihollinen voitiin myös johtaa väijytykseen ja parhaassa tapauksessa saartaa ja tuhota täysin.

Aropaimentolaisten tapa sotia perustui nimenomaan nopealiikkeisyyteen ja kykyyn taistella etäältä jousin. He pyrkivät mieluiten yllättämään vastustajansa tai käyttämään juonia. Taistelussa tehtiin lähinnä nopeita syöksyjä noin viidenkymmenen metrin päähän vihollisesta keskeytyksettä ampuen, käännettiin takaisin ja vetäytyessä ammuttiin yhä jatkuvasti nuolia. Lähi-taisteluun aropaimentolaiset antautuivat yleensä vasta, kun vastustaja oli jo lyöty, tai sitten kun taitava vihollinen onnistui pakottamaan heidät siihen esimerkiksi pussittamalla joen kaltaista maastoestettä vasten.

Lähitaistelussa paimentolaiset olivat yleensä heikoilla. Heidän varustuksensa oli melko kevyt. Paimentolaissotureilta saattoi kyllä löytyä miekkoja, keihäitä, kypäriä ja yleensä pienistä nahka- tai metallilaaotoista tehtyjä haarniskoita. Joskus haarniskoja oli hevosillakin. Yleensä kuitenkin vain vauraimmilla oli varaa kaikkiin näihin, ja todennäköisesti normaalilla arosoturilla oli vain yhdistelmäjäousensa sekä ehkä veitsi. Aropaimentolaiset olivat tavallisesti melko köyhiä eikä heillä usein ollut käytössään metallivaroja. Liikkuvassa sodankäyntityylissä keveys oli etu. Raskas varustus saattoi myös vaatia isompaa viljalla ruokitavaa hevosta, mikä oli hankalaa huollon kannalta.

Ylipäättänsä hevosten ruokinta oli paimentolaisten sodankäynnin keskeisimpiä haasteita. Mitä enemmän sotajoukolla oli hevosia, sitä enemmän tarvittiin laidunta. Arojen ulkopuolelta

oli hankala löytää riittäviä laidunmaita, ja hevonen pystyy kuljettamaan selässään rehua vain noin kymmenen päivän tarpeiksi. Erityisen ongelmallisia olivat piiritykset. Sotajoukko ei voinut viettää kovin kauaa paikallaan muurien edessä, ennen kuin laitumet ja rehu alkoivat loppua. Paimentolaisilta puuttui yleensä tekninen taito rakentaa sotakoneita, jolloin ainoiksi keinoiksi vallata kaupunki jäi yllätyshyökkäys tai hyvin vaarallinen suora rynnäkkö. Paimentolaiset ymmärsivät piiritysten haasteet, ja he välttivät niitä ehkä myös kulttuurisista syistä. Muureista muodostuikin tehokas pelote heitä vastaan.

Arolla ei ollut ruokaa isoille armeijoille, joissa oli jalkaväkeä ja viljarehuun tottuneita hevosia, mutta niiden ulkopuolella puuttui riittävästi laitumia suurille hevoslaumoille. Näin muodostui ekologiaan pohjaava voimatasapaino maanviljelijöiden ja arokansojen välille. Suurvallat arojen reunalla, kuten Persia ja Kiina, kykenivät ajoittain kokoamaan suuria ratsuväkiarmeijoita. Se vei kuitenkin aikaa ja tuli kalliiksi. Toisaalta jos aropaimentolaiset hyökkäsivät viljellyille maille ja pystyivät liikkumaan vapaasti, laitumet tuskin muodostuivat ongelmaksi varsinkaan lyhyellä sotaretkellä.

Tärkeintä varmasti oli, että toisin kuin niin sanotut korkeakulttuurien imperiumit, arokansat eivät järjestäytyneet vakiintuneiksi valtakunniksi, joita hallinnoitiin byrokratian avulla. Heidän yhteiskunnissaan jokainen mies oli soturi, ja myös aseita käsitelleistä naisista on todisteita. Aropaimentolaiset olivat järjestäytyneet lähinnä heimoihin, klaaneihin tai vastaaviin liittymiin. Joskus joku päällikkö saattoi ulottaa valtansa kymmenien tuhansien soturien yli, ja oli olemassa useamman heimon konfederaatioita, mutta ne jäivät tilapäisiksi. Arokansat eivät siis yleensä kyenneet tai halunneet pitkäjänteisyyttä vaativiin valloitusoperaatioihin, vaan tyytyivät ryöstöretkiin.

Kiina ja arot

Kiinalla oli imperiumeista suurimmat ongelmat aropaimentolaisten kanssa. Sen varsin avoimen pohjoisrajan suojaksi rakennettiin maavalleja. Ne oli 200-luvun lopulla eKr. yhdistetty ensimmäiseksi niin kutsutuksi Kiinan muuriksi. Kyseessä oli siis »vain» maavalli. Nykyisin turisteille näytettävä muuri on rakennettu pääosin vasta 1500-luvulla, ja linjaus kulkee etelämpänä kuin ensimmäisellä muurilla. Maavallit tarvitsevat jatkuvasti korjausta, ja niin sanotun Suuren muurin kunto vaihteli suuresti.

Kiina Han-dynastian romahdettua.

Wei, Shu ja Wu olivat kolme sen välitöntä seuraajakuningaskuntaa. Ne tunnetaan erityisesti Luo Guanzhongin nimissä kulkevasta romaanista *Kertomus kolmesta kuningaskunnasta*, joka laadittiin noin tuhat vuotta myöhemmin. Weitä hallinnut Jin-dynastia valtasi koko Kiinan 280 mennessä, mutta pian se menetti Pohjois-Kiinan kontrollin arokansoille.

Samaan aikaan kun ensimmäinen Kiinan muuri rakennettiin, olivat myös Kiinan vastaisen rajaseudun paimentolaiset tiivistäneet yhteistyötään ja muodostaneet Xiongnu-nimellä tunnetun konfederaation, jossa vanhat heimoryhmät oli korvattu kymmenen, sadan, tuhannen ja kymmentuhannen miehen yksiköillä ja jota johti kaani. Yhtenäisen johdon alla paimentolaiset saattoivat keskittää hyökkäyksensä mihin tahansa kohtaa puolustuslinjaa, päästä sen lävitse ja ryöstellä Kiinaa. Kiinan valloitukseen Xiongnu ei kuitenkaan tuolloin 100-luvulla ennen Kristusta ryhtynyt, vaan kaani tyytyi kiristämään pakkoveroa keisarilta. Sen maksaminenkaan tosin ei kaikkia ryöstöretkiä estänyt.

Paimentolaishallitsijat jakoivat yleensä valtansa kaikkien miespuolisten perijöidensä kesken. Nämä ajautuivat sitten helposti konfliktiin keskenään. Niin kävi myös Xiongnu-konfederaatiolle, ja Han-dynastian Kiina saattoi käyttää tätä hajaannusta hyväkseen laajentamalla valtaansa aroalueelle. Diplomatian ja pakkoveron maksamisen lisäksi voikin nähdä karkeasti ottaen kaksi tapaa, joilla Kiina historian saatossa vastasi arojen sotilaalliseen haasteeseen. Ensimmäinen oli passiivinen tapa eli turvautuminen muureihin, joilla torjuttiin piirityssodankäyntiä taitamattomia paimentolaisia. Toinen oli aggressiivisempi vaihtoehto eli tunkeutuminen omalla ratsuväellä aroille.

Isoja ratsuväkiarmeijoita Kiina saattoi koota kahdella tavalla. Ensinnäkin valtakunnan omilla voimavaroilla voitiin organisoida hevosten kasvatusta arojen reuna-alueilla, ja toiseksi oli mahdollista ottaa palvelukseen eri aropaimentolaisryhmiä. Monesti ne asutettiin valtakunnan alueelle. Usein kyse oli arokansojen kamppailussa tappiolla jääneistä ryhmistä, jotka näin saivat keisarilta suojan ja joista tuli sotilaita arojen ja viljeltyjen maiden reunalle. Vieraista alkuperää olevien sotilasryhmien hallitseminen oli kuitenkin haasteellista, niin Kiinassa kuin Roomassakin, ainakin jos palkanmaksu tökki. Rajaseudulle asutettujen sotilaiden kapina johtikin sitten niin kutsutun Läntisen Jin-dynastian romahdukseen vuonna 316.